

ORIXE eta IDAZLE ZAHARRAK

Orixeren «Euskal-Literaturaren atze edo edesti laburra» bigarren aldiz irakurtzeko zoria izan dugu. Lan eder hori Euskal Enalea erribetan publikatu zuen. 1927. urtean. Liburu gisa inoiz publikatu ez delako agian, inork gutxi ezagutzen bide du Orixek lehengo idazleez zuten iritzia. Errebista hori nekez eskuetara daitekeenez gero, zenbait puska argitaratzea pentsatu du, puska tikiak puska osoaren berri eman dezaigukelakoan.

Euskal literaturaren historia hiru ataletan biltzen du, hobe berak dioen bezala «iru idazle-mordotara birbiltzen dudalarik».

«Iru gudako orietan badugu bat, lenbizkoa, idazlerik bikainetsuna: Axular».

Bigarren-gizona «euskeran idorik edo atzerik barnena utzi zuena: Larramendi bein!».

Hirugarren idazlea Arana Goiri da. Axular bitzitu zen garaiak idazleez hasten da, ikus zer iritzia zor zion.

baldanagoa du bai, baino gaur bertan ere onturrez irakurri ditekete».

LARDIZABAL
«Bibliaren laburpen polita egin zigan euskera eder, garbi, ugari askian».

ARRUE
«Asko eta ederki idatzi edo euskeratu zuen».

MOGEL
«Izkera apaina, bizia, etorria, ugaria ta egokia du».

IZTUETA
«Gipuzkoako Kondaira (1847), bere zartzaroen egina, idaztankeaz ixurberagoa da ta apain askia».

«Itz eta esaera ugari bildu ditezke an emen».

«Eta horiekin batera Iparragirre, Bilintz, Arzak, Iturriaga eta beste asko aipatzen du eta bere iritzia ematen horietan buruz».

Hirugarren atalean Arana-Goiriren txanda da.

ARANA-GOIRI
«S. Mateoren Pasioa askok uste duten baino euskera samurragoan dadukazu».

ARRIANDIAGA
«baino euskeran guziz utsegin du erititik aldegitan. Urrutia ta Zabala-Arana ta beste batzuk aren atzetik ari dire».

«Arana-Goiriren diszipulok aski gogor hartzen baldin baditu ere, Arana-Goiri berari goresmen haundiak egiten dizkio. Honen eragina, esker, euskera bide berriak urratzen ederki ari omen zen».

Zeruko Argiak gorasarre egin nahi izan dio Orixeri. Ondo da. Gaztetan idatzi zuen liburua aipatu du. Berariz alpatu ere. Orixezale asko ezagutzen dugu. Orixek zale hoiaren artean denetarik badela uste izatekoa da, hots egiazko Orixezale, zinezko euskerazale, eta egitateetan baino hitz alferretan denbora pasa bizi diren euskaltzaleak. Etsenplu honek aski argi emango digu. Behin batean entzun baikenion Orixezale hoieta bati: liburu zaharrik hartu dudak bakarri-tzean eskuetatik lurrera erori zaitkit, dituzten erdalkeriez asper-asper eginik».

Maiz askotan entzun dugu euskera ederra eta bikaina ikasi nahiko lukeenak baserrira jo behar-kolukea. Orixek egin zuen bezala. Idazle argia da, eta adiz... Hori dioenak egiazen alderdi bat bakarra ikusi nahi du. Orixek ez baztuzen hori bakarrik egin. Orixek bazekien Uitzin eta Orixan egiten zuen euskera, baina hori guztia eta beste asko ere bazekien: literatura zaharrik irakatsi zion guztia. Hori ere ez baita ahuntzaren gauerdiko ezula. Geurk entzun genion behin batez, gaztetan, hamabost, eldiz edo irakurri zuela Axularren GERO, Lapurdiko, Bizkaiko, Gipuzkoako, Nafarroako eta Xuberoko literatura zaharra ondo ezagutzen zuen eta probetxu ateratzen. Aitorkizunak eta honelako itzulpenak ez baitira oraingo baserriko euskera baliatuz bakarrik eginen.

Lehengo idazle zaharren eragina garbi nabari da Orixeren idaz lanetan. Ez dugu hemen lekukur hotez mintzatzeko eta bestealde guk ezagutzen ditugun baino askoz ere sakonkiago ezagutu beharko lirake Orixeren idaz lan guztiak. Noiz-pait norbaitek ukituko ahal du puntu hori ere. Bada hor tesina bat egiteko beste gai.

Gauza bat da hemen guztiz aipagarria: Orixek euskal literaturaren historia hori 1927 urtean argitaratu zuela. Euskaltzale gehienen artean lehengo idazle zaharrei muzin egiten zitzairen garaian, Orixek goitik altxatu zuen bozia eta zegoen mailan ipini zituen. Hori dena, Orixeren alde, asko gora mintzo balta.

Orixek ere bear dugu

Aspaldixko oroitzen zaharrei begira liluratirik geratzeko joera bizia sumatzen dut nere baitan... Ez dakit zergatik. Badirudi denboraren harien gertakizunen mataza gero eta bilduagoa dugula gizonok geure buruaren ingurumarian. Ukaezina da, nonbait, gizonaren histori-beharrak. Neretaz, Orixek, matazaren golkoan aurkitzen da.

Ez nuen Orixek aurrez-aurre ezagutu. Ez nuen halako egokierarik izan. Eta damu nai; banuen, izan ere, gogorik, baina heriotzak arreea hartu zuen. Personalki elkar ezagutu ez bagenuen ere, «elkarrik-eta metafisiko» baten bidez mintzatu ginela...

1959 urtea zen. Ez ziren halek gaurko udaberriak. Ez zen gaurko argitaldari ugariatsunik. «Kuliska sorta», herbesteko «Euzko Gogo», Donostiako «Egan» eta gazteok eskuartean generabilkien «Jakin» espaldua. Oraindik inprimategira eraman gabeko aldizkaritxoak; hirurehun bat harpeduntxo eta bizpahiru idazle jaloberri... Donostian, «Egan-en Koldo Mitxelena gazteel ateaak Irekitzen»; Ainorgan, Orixek guzior lehen ekinaldiak zaintzen. Gure Arantzazuko errebista hartan lende berrirea izan genuen, eta joera berriak ere agertu ziren...

Orixek adi-adi izaten genuen, eta noizbehinka baita bere eskutitzen bat bidali ere. Guziok geniekien, euskal literaturaren lorealdit batego izenik bikainenetako gurela. Orixek, euskerari eman zion zenbait gailur maite genuen guk ere, nahiz eta hizkuntzaren etorkizuna ez ikusi denok bide berdinetatik. Ez geunden gazte denok ados «Euzko Gogo»-tik eskaini zitzaizkigun irtenbideekin; baina aldizkari haren asma (euskal kulturagintza, alegia) maite genuen guk ere.

Ez genituen ikusbide berdinak, kezka eta herri-min berak izanik ere. Eta berehala agertu zen etnena. Gazte eta, agian, ausartegi ginenok gogor eraso genion gure aurreko belaunaldaren lanbideari. Gogoan dut oraindik perspektiba hertsiki betekin egindako artikuluak bat; ez nuke gaur firmatuko, baina beharbada une hartan bete zuen bere eginkizuna. Orixek ez

zion zuzenean erantzun, nahiago izan zuen zeharka eta begiurren handienarekin, ohartxo baten bidez, alpatu. Ikusi zuen, nonbait, eta ongi ikusi ere, gazteok zela hain gogorik erasoten zuena, eta ez zen batere minduta agertu. Honegatik gertatu zen posible ondorengo elkarriketza luzea.

Eztabaida hura izan zen, ausaz, hainbat eztabaida izandako Orixeren azkenekoa. Eztabaidagia ez zen egunerokoa izan. Geroztik egin dut berre puxka bat ere nere orduko ausardia eta seriotasunaz... Dena dela, bjak egin genuen lan, eta «Jakin-en eta «Egan-en eman ziren lan halek. Izatearri, atzerketan; izatea atzerketan; izatea eta bere zentzia; izaki, izate, eza. Deabruaren adarretatik nahiz aingeru xuri baten hegada xotil urdinetik irakurri beharkeko eztabaida zen hura, noski... Orixek ez omen zen nererik ulertzen eta nik ez omen nion gehiegi konprenitzen, eta bion irakurtean zera bota zuen Koldo: «Batak (...) ez omen ditu beldi bestearren esanak ongi aditzen. Beste alde batetik, berri, gairen aldetik, esango nuke ez dudala ia tutik ere ulertzen horien hauzia». Ez dakit, ateraldi hontez zer pentsatuko zuen Orixek; nik, egia esan, ez nuen jakin Mitxelenaeren tiroak nondik zitzaizkion. Geroztik, Metafisikaren fede eta itxaropenak galdu edo ahanzti ditudanean, jabetu nai esaldiaz.

Badira urteak Orixek gutartetik joan zitzaizkigula. Ez da hemen; eta, gaurko giroan elkarriketza oso aldapa gora gertatuko zen arren, hemen gurekin beharko genuen. Zenbait gauzatan asko zekien, beharbada modernutasunaren sena falta baldin bezalaitzen ere. Sistematikoki lan egin behar dugun hontan, haren jakitzaia behar dugu berriz ere. Igaro diren urteek eman ditugun ikusbide berriarekin, gaur izan litezke —beren garalan baino ere areago— benetan ballagarriri Euzko Gogoaren eta Orixeren lanak. Nor hasiko zaigu aldizkari hura eta Orixek filosofoa puntariki irakurri eta fitxategi oso bat egiten?

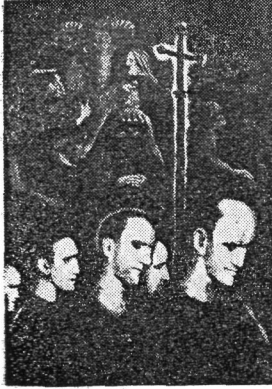
Joseba Intxausti

OREXA

ANTXIETA BAT OREXAN

LETARI

ETXEPARE
«idaztanpera lasterra eta muinduna du, ebakia eta adi-arraza».

LEIZARRAGA
«...euskal-aditza ugaria eman digu, itzulketak lardaska, izketa erraza, errazegia, ta idaztanpera ez gisakoa».

AXULAR
«...ta Laphurdiko euskeraz idatzi zuena duzu aurki euskal-idazlerik bikainena, oraintsudaino». «Axular bezelako idazle asko izan baliatuz euskerak, dagon baino landuago zegoen onokero». Euskeraz burutatu dirudi Axularren liburuak. «Axularren idaztanpera bizia da, arraia, garbia, ta zainduna».

JOANNES ETXEBERRI
«Laphurdiko literaturan ezin-utzia da Etxeberri».

HARANEDER
«Euskera ederra, ugaria, garbia du». «Atsegin aundiz irakur ditezke». Larregiz eta Arbelbidez hitzegin ondoren Yoannategiz ari zaigu. «Au dut euskal-idazleetan maitea». «Idazkera biguina, ixurbera, argia du». «...baino bein eskuetara ezkerro, txoratzten du Yoannategik».

INTXAUSPE
«Mariaren ihalabestia duzu nere aburuz Xuberon ez ezen Euskalerian den libururik aipagarrienetako idaztankeaz. Ez dut uste euskera zaintsuagorik, muindunagorik, gauzak labur eta indarrez esaitako ta bame sarrazteko euskaldunagorik oraindik idatzi denik». Oihenart, Elizamburu, Salaberri, Artxu, Goietxe, Otxobi, Adema Zalduki eta beste asko idazleez bere iritzia ematen du. Bigarren atalean, Larramendiren inguruan eta honen eraginez sortutako idazleez mintzatzan zaigu.

LARRAMENDI
«...gaur den egunerako ere ez du lotzarik Garagorri edo Larramendiren euskerak».

MENDIBURU
«Axularren ondo-ondoan beintzat tokia merezu du. Euskera garbiagoa du Oyarzunarrak Urdazubiarrak baino, ez ordea ugariego».

KARDBERAZ
«Euskera ez du garbia, erderakeri asko, ta idaztanpera ez euskalduna geienaz».

ANIBARRO
«Esku-liburuak du idaztankeaz baliotsuenik (1806); euskera ere garbia, landua, ugaria».

AGIRRE (Asteasukoa)
«Idaztanpera argia, izkera erraza, garbia, irakurriago eta maitegarriago dena».

PRAI BARTOLOME
«Idaztanpera ez du Agirrek bezain jasoa ta txukuna, baino indartsuago ta etorrirtsuagoa. Euskera

Orixek jainkotiar

Pollocko hilarrietan ikus dezakezu, Orixeren hilobia. Harri gainean bertso egoki han dakar: «Agur, fede, lurrean nuen itsu-mu-».

[1], zuri esker leizean ez nuen egin amil». Bai. Fedeko gizona zen gure Orixek. Eta fedea diodanean, ez dut gizonak izan dezeken edozein amet, asmo edo ioran esan nahi. Ez. Kristau katoliko fedea esan nahi dudala bistan da. Fede hori kantatu du behin eta berriz bere olerkietan («Barne-Muinetan» baitipat, 1934). Ez alferrik. Beronetik atera bait zuen Orixek argi gidaria, indarra, sostengua eta bazka.

Eta fedezaz zer ikusi estua duen otoiizetik ere bai. Otoiiz-gizona genituen gure Orixek. Liturgiako otoiiza berak euskeratu zigan («Meza-Bezperak», 1949). Eta besteari, bakarka egin ohi denari, liburu oso bat eskaini dio («Jainkoaren billa», 1971). Ez otoiiz arunta bakarrik, baita mistika-otoiiza ere (berak «otoiiz bikaina» deitzen duena), li-

buru hortan atzertuak eta xehatuak utzi dizkigu. Ez ditu gai hauek jakintsu edo teoriko gisa bakarrik menderatzen. Goi mesede hoiaren esperientzia ere bazuela dirudi.

Fedea, Otoiiza. Euskal literaturak azken gizaaldian ezagutu duen Patriarka nagusia bi ondasan hauen jabe zen. Orixek ez zuen oraingo zorabio eta zurrumilo hauen berri jakin. (Azken urteotan azaldu den astindu eta haize izotzu han esan nahi dut: sekularizazioa, ateismua, utzi-...). Baina haren jainkotiar bizitzaren mardula ikusiz, eta dotri-na aldetik zeukan formazio senda trinkoari ohartzu, hartuko zukean posturaz dudu guti egin daiteke. Jainkoaren testigantza argia, laiku honek utzi diguna. Ez digu lezio makala eman hainbeste eliz-gizoni. Jainkoarekiko oro lotsaz, utziaraz edo fede eta otoiiz faltaz, baztertu nahiz gabiltzanoi.

Aita L. Villasante

ERLOJU ETA BITXITEGIA

Eduardo Chopeitia

Getaria, 10-Urrut. 417751-Etxekoak: 422700-DONOSTIA

Abando